Ad Otten

Zónder èrg

Diederik van Gemert zegt het al in 1366

In de Gemertse Taal kennen we "zónder èrg" in de betekenis van "niet met opzet" of "zonder kwade bedoeling". Zo staat het ook in Gemerts Woordenboek.[1] Dat dit gezegde al bekend is in het middeleeuwse Gemert is voor veel lezers wellicht nieuw.

Op 15 december 1366 laat Diederik van Gemert in 's-Hertogenbosch officieel vastleggen dat hij zijn (deel van de) heerlijke en soevereine rechten over Gemert heeft verkocht en overgedragen aan de Duitse Ridderorde. De daarover opgemaakte akte besluit met de woorden "*alle ergelist utege-*

scheijden".[2] Ergelist en argelist worden in het verleden door elkaar gebruikt en in handwoordenboeken voor Middel- en Oud-Nederlands lezen we dat "sonder erch ende list" betekent "zonder boze oogmerken of kwade bedoelingen".[3]
Nog zo'n 'zonder erg'-voorbeeld uit het Gemert van de veertiende eeuw vinden we in een archiefstuk van 13 juli 1394 waarin Jonkvrouw Sophie van Dinther, weduwe van de in het voorgaande genoemde Diederik, ten behoeve van haar kinderen afstand doet van haar rechten op het Gemertse grondgebied Duvelscamp.[4] Zij eindigt die verklaring met "*sonder arglist*", (ook) zonder kwade bedoelingen dus.

Uit de Gemertse geschiedenis[5] weten we dat er in de periode waarin de hier genoemde akten zijn opgemaakt heel wat wordt afgestreden over de plannen van de Duitse Orde om op de onderhavige Duvelscamp het kasteel te bouwen dat vandaag-de-dag in de steigers staat als het toekomstige Hilton-hotel…

De discrepantie tussen de als beloftes zelfs in officiële akten vastgelegde condities en hoe daar vervolgens naar wordt gehandeld heeft in alle tijden regelmatig te denken gegeven. Misschien klinkt daarom in het hedendaagse Gemerts "zònder èrg" ook niet alleen maar als sorry of een excuus. In het Gemerts Woordenboek wordt in een tweede betekenis van "zònder èrg" ronduit getwijfeld aan de goede bedoelingen met citaten als: *Haj is nie zo zònder èrg as ie duu*: niet zo argeloos als hij voorgeeft. Of: *Toen stuujrden ie zonne gaopsteel, zo ínne van zónder èrg*: een onnozel iemand. Haj/*Zaj ís 'n bietje zónder èrg*. Hij/Zij is wat onnozel, naief en dom.

Het zal niemand verbazen dat ook in de middeleeuwen "zònder èrg" al een tweede betekenis van 'onnozel en dom' zal hebben meegekregen.

In dialect(en) is veel oud-Nederlands bewaard gebleven

Dat in de Nederlandse standaardtaal veel oude woorden of gezegden zijn verloren gegaan of nagenoeg vergeten, is een vast gegeven. Evenals dat die in de Nederlandse dialecten vaak wel in gebruik bleven. Reden te meer om onze dialecten te koesteren en zeker ook om trots te gaan op het ons, met maar liefst 816 pagina's, door Wim Vos in 2017 geleverde Gemerts Woordenboek. Met recht verdient het in navolging van d'n dikke Van Dale, de betiteling van D'n dikke Vos, een en ander ook ter onderscheiding van een door genoemde auteur in 1996 reeds fraai samengesteld Gemerts Woordenboek van 248 bladzijden.

Wist u trouwens dat al zo'n halve eeuw geleden uit de term ABN de 'B' is weggehaald? 'Beschaafd' kon immers suggereren dat mensen die andere varianten van het Nederlands spreken niet beschaafd zouden zijn. Vanaf het begin van de jaren zeventig van de vorige eeuw heeft toen de term AN voor 'Algemeen Nederlands' ingang gevonden, terwijl we het nu meer en meer hebben over Standaardnederlands.

Diederik van Gemert (schilderij van Toon van Kessel)

Nog een weetje: In de studiezaal van het gemeentearchief Gemert-Bakel staan alle 43 banden van het Woordenboek der Nederlandsche Taal (het WNT). Daaraan is gewerkt van 1863 tot in 2001, terwijl in alle banden de spelling van 1863 gehandhaafd is gebleven. Wikipedia noemt het WNT, met 1.700.000 citaten en 400.000 trefwoorden, het grootste historische woordenboek ter wereld. Het beschrijft de betekenis en geschiedenis van honderdduizenden woorden uit het geschreven Nederlands van 1500 tot 1976. Het raadplegen van het WNT is voor elke dialectkenner een feest van herkenning.

Het Woordenboek van de Nederlandse Taal is ook via internet te raadplegen. Het Instituut voor de Nederlandse Taal (INT) stelt vijf wetenschappelijke historische woordenboeken gratis online beschikbaar voor belangstellenden. Samen beschrijven ze de Nederlandse woordenschat van circa 500 tot 1976. Het betreft het Oud Nederlands Woordenboek (ONT), Vroegmiddelnederlands Woordenboek (VMNW), Middelnederlands Woordenboek (MNT) en het Woordenboek der Nederlandse Taal (WNT). Alles te vinden op: https://gtb.ivdnt.org.

Noten:

1. W.J. Vos, Gemerts Woordenboek, Gemert 2017, p.161 (onder: èrg)
2. www.heemkundekringgemert.nl Documentatie; Gemertse Bronnen nr.12 Jan Timmers, Oorkonden van Gemert
3. Bijv. J. Verdam, Middelnederlandsch Handwoordenboek, 's-Gravenhage – Martinus Nijhoff, 1932, ..., 1973.
4. Zie noot 2
5. Zie Ad Otten, De vestiging van de Duitse Orde in Gemert 1200-1500, Gemert 1987, p.79-84